

SLOBODAN P. NOVAK

NEŠTO GRAĐE O PUTU »HRVATSKOG
DRAMATSKOG DRUŠTVA« U DUBROVNIK
1875. GODINE

O boravku »Hrvatskog dramatskog društva« u Dubrovniku 1875. godine pisano je do danas razmjerno mnogo, no nije pisano i temeljito. Uzrok stanovitoj netemeljitosti prije svega treba tražiti u tome što je taj, za hrvatsku kulturnu povijest značajan događaj, uvijek bio promatran u nekom širem okviru a nikad u svojoj posebnosti. Promatrali su ga ili u kontekstu kazališnih predstava u Dubrovniku u 19. stoljeću¹ ili su to gostovanje fiksirali u okvire trajnih kazališnih veza hrvatskog sjevera i juga.² O boravku zagrebačkih glumaca u Dubrovniku 1875. godine pisalo se prigodničarski, u povodu obljetnica. Ti spomeni iscrpli su svoju funkciju u trajnom podupiranju interesa za taj kulturno-povijesni događaj.³

U ovom ćemo radu detaljnom rekonstrukcijom repertoara i pomoću izvorne građe, što smo je poznavali, a koju smo na mjestima gdje je to trebalo komentirali i pravopisno dotjerali, iznijeti ono što je suvremenoj teatrologiji poznato o gostovanju »Hrvatskog dramatskog društva« u Dubrovniku od 25. travnja do 17. svibnja 1875. godine.

IZVJEŠTAJ RAVNATELJA ADAMA MANDROVIĆA S PRILOZIMA

Izveštaj ravnatelja drame Adama Mandrovića s priložima našli smo u Kazališnom arhivu u Zagrebu, koji je danas u sklopu Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU.⁴

¹ Miljenko Foretić: Predstave na narodnom jeziku u Dubrovniku od otvorenja Bundićeva kazališta g. 1865. do djelovanja Gjačkog teatralnog društva g. 1882, Dubrovnik, VI, br. 1—2, 1963, str. 38—45.

² Slavko Batušić: Kazališne veze između hrvatskog sjevera i juga, Dubrovački festival 1950, str. 117—119.

³ Antonija K. Cvijić: Zagrebački teatar prvi put u Dubrovniku, Jutarnji list, Zagreb 1925, br. 25; Slavko Batušić: Prvo gostovanje Zagrebačke drame u Dubrovniku 1875, Narodni list, Zagreb 19. VII 1950; Ivan Eših: Jedan kulturni događaj u Dubrovniku prije 80 godina, Dubrovački vjesnik, 1955, br. 240.

⁴ Taj dokument nalazi se u prigibu s oznakom Br. 200/1875. U(pravljavajući) K(azališni) O(dbor) — 9570. Prigib se sastoji od kratkog pisma Šišmana Farkaša vladi, Mandrovićeva izvještaja i četiri priloga.

Osnovno je značenje Mandrovićeva izvještaja u tome što je on izvor za točnu rekonstrukciju repertoara koji su zagrebački glumci imali na svom dubrovačkom gostovanju 1875. godine. Istina i bez tog dokumenta bilo bi moguće odrediti repertoar, no taj je izvještaj zaista najslužbeniji izvor.

Repertoar bi se mogao rekonstruirati i uz pomoć plakata ili putnih zapisa Ivke Kralj, no ni jedno ni drugo nije potpuno pouzdano; plakati, tiskani u Dubrovniku, vrve greškama jer su korekture bile površne, a zapisi Ivke Kralj ma koliko da su pouzdani i značajni ipak predstavljaju tek književne zapise. Uz to jedan najavni letak koji je u Dubrovniku bio izložen i dijeljen prije dolaska Zagrepčana također može uvesti pometnju jer su na njemu spomenute predstave koje u Dubrovniku nisu izvođene, a one koje su zaista bile izvedene uopće se na letku ne spominju.⁵ Stoga Mandrovićev izvještaj o gostovanju, premda nije neophodan i isključiv, ipak predstavlja svojevrstan službeni dokument i izvor.

U svom izvještaju Mandrović navodi samo naslove djela i datume izvedbi a prelazi preko svih ostalih podataka. To je razumljivo jer je njegov izvještaj bio upućen Šišmanu Farkašu i kazališnom odboru koji su dobro znali već i po naslovu o kojoj se predstavi radi. Farkaš je dalje, kao nadziratelj,⁶ poslao Mandrovićev izvještaj vladi. Činjenica da kazališni odbor šalje ravnateljev izvještaj vladi još jednom pokazuje kako je za dubrovačku turneju imala mnogo interesa ondašnja kraljevska zemaljska vlada u Zagrebu. Prije odlaska na gostovanje svima je, a to se vidi i u onovremenoj štampi, bilo jasno da turneja neće biti tek kulturna misija već da ona ima i političko značenje. To političko značenje Dubrovčani su povezali s dolaskom cara Franje Josipa I u Dalmaciju, pa su tako jednim potezom uveličali carev dolazak i dobili veliku kulturnu i nacionalnu manifestaciju. A sve uz odobravanje vlade u Zagrebu! Koliki je bio utjecaj Dubrovčana na održavanje te turneje može se samo pretpostaviti jer mnogi spisi, kako se to osvjedočio i Miljenko Foretić,⁷ danas ne postoje. No nedvojbeno jest da su Dubrovčani bili veoma zaslužni što je do gostovanja uopće i došlo, premda je na kraju i sam ban Mažuranić dao svoj doprinos da do gostovanja dođe.

⁵ Letak je tiskan u dubrovačkoj tiskari D. Pretnera. Naslov mu je: »Dramatično društvo narodnog zemaljskog kazališta iz Zagreba sastoji iz slijedećih članovah«. Slijedi popis glumaca i osoblja te najava »slijedećih komada«. Najava nije točna jer najavljeni komadi »Rukavica i lepeza«, »Dona Diana«, »Cvrčak«, »Muž u stupici«, »Ružno vrijeme« i »Partija piketa« nisu igrani na gostovanju, a u repertoar su ušli neki koje letak ne spominje. To su »Don Juan u Wiessbadenu«, »Zaušnica u kazalištu«, »Mali pariški uličar« i »Gospoda od Saint Tropeza«.

⁶ U kazalištu je, u vrijeme gostovanja, upravitelj bio Šišman Farkaš koji se nalazio i na čelu ekonomskog odbar (vidi: Spomen knjiga Hrvatskog zemaljskog kazališta, napisao Nikola Andrić u Zagrebu 1895, str. 56).

⁷ M. Foretić, n. dj., str. 38—39.

Adam Mandrović [1839—1912] glumac, redatelj i intendant. Za vrijeme gostovanja zagrebačke drame u Dubrovniku 1875. godine Mandrović je bio vođa puta

Adam Mandrović⁸ taj je svoj izvještaj opskrbio i s četiri priloga koji svaki za sebe govore, a govorili su i kraljevskoj zemaljskoj vladi koja ih je također dobila na pregled, o uspjehu gostovanja. Stoga i te priloge u cjelini donosimo.

Čitav svoj izvještaj i priloge Mandrović je napisao, a potom ih i predao kazališnom odboru, 27. svibnja 1875. godine, samo pet dana po povratku iz Dubrovnika.

Visoka kraljevska zemaljska vlado!

U prigibu podnaša se Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi izvješće ravnatelja drame Adama Mandrovića o putovanju i prikazivanih predstavah u Dubrovniku na blagovoljno uviđenje.

Upravlajući kazališni odbor

U Zagrebu dne 30. svibnja 1875.

Farkaš

Slavni odbore!

Otpisom slavnog odbora od 16. travnja tekuće godine pod brojem 145⁹ bilo mi je naloženo da sa dramatičnim društvom krenem put Dubrovnika, te da tamo u slavu dolaska Njegovog Veličanstva kralja dramatične predstave prikazujemo, a po odlasku Njegovog Veličanstva još daljnjih 14. dana u Dubrovniku ostanemo i predstave prikazujemo.

Dramatično društvo krenulo je na put u Dubrovnik u ponedjeljak 19. travnja tekuće godine na željeznici put Trsta, te je dospjelo u Trst uveče istoga dana oko 10 sati, drugi dan u utorak 20. istog mjeseca u 9 sati krenulo je sinjim morem dalje put Dubrovnika, te pošto je 4 puna dana na lađi na moru provelo, prispjelo je cijelo društvo u povoljnom zdravlju u Gružu gdje nas je odbor svečanosti dočekaao i u Dubrovnik na kolih otpravio. Društvo je stiglo u Dubrovnik 23. tekućeg mjeseca uveče oko 10 sati. — 24. travnja društvo se smjestilo u stanove i od putovanja odmaralo. 25. istog mjeseca otpočelo je društvo svoj rad sa predstavom »Zapisnici vraga«. Prije predstave govorio je gospodin Adam Mandrović (sic!) »Pozdrav Dubrovniku« kog je napisao gospodin August Šenoa i koji je priložen pod brojem 1.

U ponedjeljak 26. istog mjeseca

»Recept proti punicama« i »Brzjav«

U utorak 27. istog mjeseca

»Skupac«

⁸ U kazališnoj karijeri Adama Mandrovića gostovanje u Dubrovniku nalazi se na početku najplodnijeg razdoblja. Inače, gostovanja su Mandroviću bila specijalnost, tako je on bio vođa zagrebačke drame 1873. na otvorenju kazališta u Varaždinu, 1875. vodio je u Dubrovnik prve zagrebačke glumce, a 1893. otvorio je općinsko kazalište u Splitu gostovanjem drame iz Zagreba.

⁹ Otpis broj 145 nismo mogli pronaći među kazališnim arhivalijama. To ne mora začuditi jer je zbog običaja da se dokumenti nakon 50 godina pale vjerojatno stradao i taj spis. Na sreću običaj spaljivanja već je davno zaboravljen.

U srijedu 28. i četvrtak 29. istog mjeseca poradi dekoriranja kazališta, nije bilo predstave.

U petak 30. istog mjeseca svečana predstava
»Milion«

U subotu 1. svibnja radi narodne svečanosti nije bilo predstave.

U nedelju 2. svibnja tekuće godine
»Ljudevit XI«

U ponedjeljak 3. istog mjeseca
»Zaušnica (čuška) u kazalištu«

U utorak 4. istog mjeseca
»Mati i sin«

U srijedu 5. istog mjeseca Odmor

U četvrtak 6. istog mjeseca
»Lijepa mlinarica« i »Školski nadzornik«

U petak 7. istog mjeseca Odmor

U subotu 8. istog mjeseca
»Gospođa od Saint Tropeza«

U nedelju 9. istog mjeseca
»Mali pariški uličar (potepuh)«

U ponedjeljak 10. istog mjeseca
»Othello«

U utorak 11. Odmor

U srijedu 12. istog mjeseca
»Velikašica građanskog roda«

U četvrtak 13. istog mjeseca
»Don Juan u Wisbadenu« i »Katanac (lokot)«

U petak odmor

U subotu 15. istog mjeseca
»Divljan«

U nedelju 16. istog mjeseca
»Mejrima« posljednja predstava

U ponedjeljak 17. istog mjeseca
»Brzjav« i »Katanac (lokot)«

Izvanredna predstava na opće zahtijevanje, vidi priloženi broj 2.

U utorak 18. istog mjeseca krenulo je cijelo društvo iz Dubrovnika, te je prijeko Rijeke prispjelo zdravo u Zagreb petak 21. svibnja tekuće godine.

Kako je dramatično društvo u Dubrovniku se vladalo, i kakovi je uspjeh društvo učinilo — vidi se iz priloženog »Svjedočanstva općinskog upraviteljstva«, priloženog pod broj 3.

Dne 7. svibnja tekuće godine pisao je dr Mihovil Klaić iz Zadra, te se upitao bi li društvo na povratku nekoliko dramatskih predstava pri-

kazivati moglo. Ja mu odgovorih neka se glede toga obrati na Visoku kraljevsku zemaljsku vladu pošto nisam vlastan bio sam u toj stvari odlučivati.

Dne 17/5 tekuće godine stiže od gospodina Mihovila Klaića iz Zadra brzojavka koju prilazem pod broj 4.

U Zagrebu 27. svibnja 1875.

Adam Mandrović
ravnatelj

Prilog 1¹⁰

Pozdrav Dubrovniku

Uz čudnu bojaz noga amo stupa.
I plahim krokom tvrdo tlo si ište,
A oko gleda širom sjajnog skupa,
ko da je našlo drevno svetište.
Sve pita duša: »Kamo l' zađoh živa?
Međ kakov puk? U kakov čudan kraj?«
Al burno joj se srce odaziva:
»Ta Dubrovnik je to, slovinski raj!«

Da, Dubrovnik! taj biser sinjeg mora,
Gdje sokolovi saviše si gnijezda;
Sred mrke noći sjajna Sinaj-gora,
Sred mutnog neba predhodnica zvijezda;
Pod slavnim stijegom svetoga gdje Vlaha,
Ponosito se ljuljo bogat brod,
Gdje ispod trusa, urnebes, praha,
Ko fenič-ptica uzdigo se rod.

Nad ovim hramom slavne lebde sjene:
Jeđupkinja, Pavlimir, Captislava;
Tu čuješ uzdah plačne Mandaljene,
Tu velepjesan kralja Vladislava.
Hrvaština tu prvom pjesmom cvala,
I divan miris sipo širom cvijet;
Tu velikane rodi zemlja mala,
I veličini divio se svijet.

A sad, gdje narod slavi Kralja, Kneza,
Po dugoj šutnji poslije ljeta trista,
I opet Taliji se riječ razveza,
I opet se javlja vila ista,

¹⁰ Šenoin »Pozdrav Dubrovniku« tiskan je kao letak s ovom oznakom: Pozdrav Dubrovniku. Napisao August Šenoa, vijećnik grada Zagreba i urednik Viena a besjedit će ga Adam Mandrović ravnatelj Društva«. Istu pjesmu, s drugim oznakama, tiskao je Šenoa u »Vijencu« broj 18. od 1. svibnja 1875. Vidi i »Obzor« br. 99 od 1. V 1875.

Da hrvatskim vam zbori opet slovom,
Ko što ju čuo nekad knežev dvor,
Da starim plamom, prilikom vam novom,
Davnine sjeća dični slavni zbor!

Oj, Dubrovčani, družbo plemenita,
Na brzih krilih laki brod nas doni,
Iz Hrvatske od silnog Velebita,
Uz vaše dvore srce nas dogoni,
Da s vašim slavljem srce radost dijeli,
Da s vama klikne: »Živio kralj i knez!«
Da, po nas narod pozdravlja vas cijeli:
Oj, živio nam vječni, bratski vez!

Oj, Dubrovniče, sveto rodu mjesto,
Zelenio se sretan, slavan vijekom;
I nikad svijetom dičan glas ti presto!
Oj, hrani djecu zdravim svojim mlijekom,
Prednjači rodu! klikuje ti vila,
Međ zvijezdama ti prva zvijezda sjaj!
Iz tvoje slave niknu naša sila,
Oj, Dubrovniče, cvijetaj, rasti, traj!

Prilog 2

Gospodinu Adamu Mandroviću
ravnatelju Kraljevskoga zagrebačkoga kazališnoga društva
u Dubrovniku

Čast mi je pozvati Vaše gospodstvo da, ako je moguće, još sutra za najzadnji put izvoli odrediti predstavu u mjesnome kazalištu, i to da se dozvoli želji ove publike koja bi još sutra žudela diviti se tomu izvršnome dramatičnome društvu.

U Dubrovniku 16. maja 1875.

Načelnik
Rafo Pucić

Prilog 3¹¹

Svjedočanstvo

Da je Kraljevsko zagrebačko kazališno društvo udvorno izvoljeno od Kraljske hrvatske dalmatinske vlade u Zagrebu u svrhu da Dubrovnik sjajnije proslavi dolazak Njegova Cesarskoga i Kraljevskoga Apoštol-

¹¹ U arhivu općine u Dubrovniku M. Foretić među sredenim materijalom razumljivo nije našao to svjedočanstvo, jer je njega sa sobom u Zagreb odnio Adam Mandrović. Ipak, u djelovodnom protokolu pod brojem 841 u Dubrovniku stoji da je svjedočanstvo dano Kraljevskom zagrebačkom kaališnom društvu i da se u tom svjedočanstvu vidi kako se društvo u svemu i odlikovalo.

skoga Veličanstva boravilo u Dubrovniku od 23. Aprila do uključno 18. Maja 1875, da je predstavljalo u taj rok 16 puta u Bundićevu kazalištu, da se je izvanredno odlikovalo u uzvrsnu dramatičnu svoju umjetnost sa oduševljenjem ove publike, i da se je odlikovalo u neprikornome ponašanju u svemu i po svemu, ovijem, potpisano Općinsko upraviteljstvo, svjedoči i potvrđuje.

Od Općinskog upraviteljstva

Prisjednici:
Antun Drobac
Pero Marić
Baldo Gjivović

Načelnik
Rafo Pucić

Prilog 4¹²

Telegram Mihovila Klaića odaslan iz Zadra na adresu:
Mandrović — Ravnatelj Hrvatskog dramatičkog društva
Dubrovnik

17. svibnja 1875. godine:

Ovdje nije moguće ugovoriti ništa, dakle nemojte se ustavljati. Nego slijedite put.

Klaić

REKONSTRUKCIJA REPERTOARA BUNDIĆEVA KAZALIŠTA U DUBROVNIKU

od 25. travnja do 17. svibnja 1875. godine

Točna rekonstrukcija repertoara koji su Dubrovčani imali prilike vidjeti u Bundićevu kazalištu od 25. IV do 17. V 1875. godine javlja se kao potreba, jer nigdje ne postoji popis svih predstava uz točne podatke o autorima, prevodiocima, premijernim izvedbama u matičnoj kući, eventualnim rukopisima prijevoda po kojima su predstave uvježbavane. Pokušaj Miljenka Foretića u tom smislu nije uspio u prvom redu zbog toga, a on je toga i sam bio svjestan, jer nije imao uvid u Kazališni arhiv u Zagrebu, a drugo jer se poslužio isključivo plakatima i svjedočanstvom Ivke Kralj.¹³ Oba

¹² Hrvatski političar i kulturni radnik Miho Klaić rođen je u Dubrovniku 1829. g. Najveći dio života proveo je u Zadru. Bio je uz Pavlinovića vođa narodnog pokreta u Dalmaciji, a godine 1875. u vrijeme kad piše taj telegram postao je predsjednikom Matice dalmatinske. Pokušaj s gostovanjem zagrebačkih glumaca u Zadru nije uspio vjerojatno zbog autonomaških čarki. Taj telegram je, kako je vidljivo iz Mandrovićeva izvještaja, poslan nakon Mandrovićeva odgovora na prvi Klaićev telegram od 7. svibnja iste godine.

¹³ M. Foretić, n. dj., str. 38, bilješka 25.

ta izvora nedostatna su zbog razloga na koje smo upozorili predstavljajući Mandrovićev izvještaj. Zbog svega toga točnu i potpunu rekonstrukciju repertoara moguće je načiniti tek uz širi uvid. Takav je i ovaj naš popis, koji je, nadamo se, sada definitivn, a temelji se na sačuvanim plakatima.¹⁴

25. IU 1875.

Jacques Arago — Paul Vermond: Zapisnici vraga, igrokaz u tri čina. Preveo Vladislav Vežić. Zagrebačka premijera bila je 18. I 1850. U Kazališnom arhivu čuva se rukopis Vežićeva prijevoda pod brojem 71. Na plakatu za dubrovačku izvedbu stoji pogrešno da je autor igrokaza Scribe. Inače tu su dramu još za potrebe zagrebačkog glumišta prevodili uz Vežića (1871) i Milan Vidulović (1850) i I. K. (1886). Prije početka predstave u Dubrovniku Adam Mandrović govorio je Šenoin »Pozdrav Dubrovniku«.

26. IU

Don Juan Manuel Dian: Recept proti punicam(i), vesela igra u 2 čina. Preveo Spiro Dimitrović Kotaranin. Inače Dimitrović je preveo preradbu Dianove drame koju je na njemačkom jeziku načinio Fastenrath. Rukopis prijevoda se čuva u KA pod brojem 305. Zagrebačka premijera je bila 20. II 1866.

Gustav Pflieger-Moravski: Brzovjav, vesela igra u 1 činu. S češkog preveo Sava Rajković. Rukopis prijevoda vidi u KA pod brojem 568. Zagrebačka premijera bila je 24. X 1873.

27. IU

Jean Baptiste Poquelin Molière: Skupac. Vesela igra (komedija) u pet činova. Preveo s francuskog Vladislav Vežić. Svoj prijevod Vežić je, a to se vidi na rukopisu njegova prijevoda koji se čuva u KA pod brojem 265, predao upravi još 1852. godine ali je djelo stavljeno na repertoar tek 10. X 1869, a to je bila jugoslavenska premijera komedije.

30. IU

Eugene Labiche — Alfred Delacour: Milijun, šaljiva igra (komedija) u četiri čina. Preveo Sava Rajković. Premijera je u Zagrebu bila 9 V 1874. Na dubrovačkom gostovanju ta je komedija izvođena kao svečana predstava caru Franji Josipu u počast. Rukopis Rajkovićeva prijevoda po kojem je izvođena predstava čuva se u KA pod broj 583.

¹⁴ Bez šireg uvida taj popis ne bi bilo moguće načiniti. Pri tom smo se uz mnoge priručnike služili popisima što ih je načinio dirigent Nikola Faller a koji su ostali u rukopisu, te nekim radovima dra Slavka Batušića koji obrađuju pojedine nacionalne repertoare ili kronološke segmente.

2. U

Casimir Delavigne: Ljudevit XI, tragedija u 5 činova. Preveo s francuskog Adam Mandrović. Zagrebačka premijera je bila 24. V 1874. Ta se predstava na repertoaru zadržala kroz dugo razdoblje, točnije do 1904. godine i do tada je doživjela 29 izvedaba. Rukopis tragedije, tj. Mandrovićeva prijevoda vidi u KA pod brojem 537. Na posljednjoj strani rukopisa vidljiv je pečat i potpis dubrovačkih organa koji s datumom od 1. svibnja (na talijanskom jeziku) dopuštaju izvođenje.

3. U

Nepoznati pisac: Zaušnica u kazalištu, šaljiva igra u 3 čina. Preveo s francuskog Gj(uro) Š(karić). 21. XII 1874. izvedena je u Zagrebu prvi put, a njen prijevod čuva se u rukopisnoj zbirci KA pod brojem 587 i vodi se pod naslovom »Čuška u kazalištu«.

4. U

Charlotta Birch-Pfeiffer: Mati i sin, igrokaz u pet činova. Preveo Spiro Dimitrović Kotaranin. Lica su bila u dvije podjele. Taj je komad u Zagrebu izveden prvi put 9. XII 1865. Rukopis je Dimitrovićeva prijevoda u KA pod brojem 291.

6. U

Joseph Anne Honoré Mélesville zvani Duveyrier: Lijepa mlinarica, komedija u 1 činu. Preveo ju je Josip Freudenreich. Na plakatu stoji pogrešno da se radi o dvojici autora a ta je greška nastala zbog piščeva nadimka. Rukopis prijevoda je u KA pod brojem 136, a prva je izvedba u Zagrebu bila 17. II 1862.

Kosta Trifković: Školski nadzornik. Šaljiva igra u 1 činu. Rukopis i podjele uloga čuvaju se u KA pod brojem 495. Komad je prvi put na zagrebačku scenu postavljen 8. X 1872.

8. U

Auguste Anicet-Bourgeois: Gospoda od Saint Tropeza. Preveo Adam Mandrović. Na plakatu za predstavu u Dubrovniku krivo stoji da je tu dramu u pet činova napisao neki Lambert, no on je samo autor preradbe što ju je Mandrović preveo. Zagrebačka premijera bila je 21. I 1871. a prijevod se čuva u KA pod brojem 395 u rukopisnoj zbirci.

9. U

Alfred Bayard i Vanderburch: Mali pariški potepuh (uličar), slika iz pariškog života u 3 čina. Na plakatu stoji da je Bayard sam autor, no to nije točno. Nije točno ni to da je komad preveo Spiro Dimitrović Kotaranin. Naime on ga je preveo ali uz pomoć Milana Vidulovića što nije vidljivo na plakatu. Prva predstava u Zagrebu bila je 7. IV 1866, a rukopis prijevoda je u KA broj 307.

10. U

William Shakespeare: Othello, mletački crnac, žalosna igra (tragedija) u pet činova. Preveo Petar Brani. Njegov je prijevod uz dubrovačko izvođenje doživio još samo dva izvođenja, i to 18. III i 6. VI 1875. Kasnije su »Othella« prevodili Trnski, Karlović... Branijev prijevod vidi u KA pod brojem 598, a na posljednjoj stranici rukopisa s datumom od 6. V 1875. vidi se odobrenje vlasti za dubrovačku izvedbu s istom stilizacijom, kao i na drugim rukopisima »Visto si permette la rappresentazione...«

12. U

Charlotta Birch-Pfeiffer: Velikašica građanskog roda, igrokaz u 4 čina. Prevodilac Spiro Dimitrović Kotaranin. Njegov je prijevod izveden u Zagrebu 11. II 1875. godine a rukopis je tog prijevoda u KA pod brojem 336.

13. U

P. F. Trautmann: Don Juan u Wiessbadenu, vesela igra u jednom činu. Preveo L(adislav) S(modek). Taj komad prikazan je u Zagrebu prvi put 2. II 1875. godine. Nakon dubrovačke turneje postavljen je još jednom u jesen iste godine. Rukopis prijevoda vidi u KA broj 590. Nepoznati Englez: Lokot (katanac), vesela igra s pjevanjem. Hrvatski prevodilac je bio neki C. L. ali je prijevod načinjen iz njemačkog po preradbi Carla Juina. Prva izvedba u Zagrebu bila je 12. II 1870, a sačuvan je i rukopis prijevoda u KA broj 460.

15. U

Friederich Halm: Divljan. Dramska pjesan u pet činova. S njemačkog preveo Ivan Zahar za zagrebačku premijeru koja je bila 8. XII 1873. Ime autora te drame inače je pseudonim austrijskog književnika Eligiusa Franza Josepha von Münch-Bellinghausena. Rukopis Zaharova prijevoda nalazi se u Kazališnom arhivu pod brojem 566.

16. U

Matija Ban, Dubrovčanin: Mejrima ili žrtve praznovjerja, tragedija u pet činova, ili kako stoji na plakatu, izvorna drama. Dubrovačka predstava išla je u korist Zaklade učionske i pomaganja bolesnika Dubrovačkog radničkog društva. Premijera na sceni u Zagrebu bila je 6. XI 1855. godine a drama se na repertoaru održala kroz 10 izvedaba sve do 1885. Rukopis koji je korišten za tu predstavu, a sadrži i podjele uloga, čuva se u KA u odjelu rukopisa pod brojem 33.

17. U

»Brzjav« Pfleger-Moravskog i »Lokot« nepoznatog Engleza izvedeni su na posljednjoj predstavi koja je stavljena na repertoar nakon općeg

zahtjeva. Na plakatu za tu izvanrednu predstavu stoji još doslovno i ovo: »Dramatično društvo narodnog zemaljskog kazališta prašta se današnjom predstavom sa slavnim općinstvom Dubrovačkim. Zahvaljujući srdačno na bratskom dočeku pri polasku svom kliče: Živili Dubrovčani i zbogom ostajte!«

CRTICE GLUMICE IVKE KRALJ O PUTOVANJU DRAMATSKOG DRUŠTVA U DUBROVNIK

Na dubrovačku turneju Ivka Kralj krenula je kao glumica, no s nje se vratila i kao putopisac.¹⁵ U svoj putni dojmovnik ona je pažljivo bilježila niz detalja o gostovanju zagrebačkih glumaca, pa se njeni zapisi danas mogu smatrati ponajboljim izvorom za poznavanje dubrovačke turneje 1875. godine.¹⁶

Na put u Dubrovnik otišla je Ivka Kralj kao mlada i još neafirmirana glumica. Rekosmo da se s puta vratila kao putopisac, no vratila se ona iz Dubrovnika s velikim počastima koje su joj ondje podarene. Svojom inteligencijom, a nje Ivki Kralj nije nedostajalo, uspjela je da u Dubrovniku bude jednako slavljena i čašćena, kao od nje starije i glasovitije glumice Ružička-Strozzi, Bajza-Slavik, Peris . . .

U ansamblu koji je boravio u Dubrovniku bila je još jedna glumica s prezimenom Kralj. Ta druga, imenom Matilda, inače je malo poznata glumica i mi smo u prepisci Ivke Kralj našli i podatke o njenoj tragičnoj sudbini.¹⁷ Na dubrovačkoj turneji bila je Matilda Ivkino »protekče«.

¹⁵ O Ivki Kralj udanoj Milarov (1856—1942) vidi iscrpnije u članku S. Batušića: Ostvarenja domaćih književnica u HNK u Zagrebu, Žena, 1971/1, zatim u Kazališnom listu od 22. XII 1921, broj 10, str. 1—3, članak Antonije K. Cvijić (u Kazališnom arhivu čuva se opširna prepiska između A. K. Cvijić i Ivke Kralj). Vidi još i članak M. Ogrizovića u časopisu »Dom i svijet«, 1922/2; Ivka Kralj je ostavila u rukopisu i opsežne memoare.

¹⁶ Uz putne zapise Ivke Kralj usko je vezano ime Augusta Šenoa. Ne samo što se na njega često u »crticama« aludira već je on u »Vijencu« u četiri nastavka tiskao te zapise (vidi »Vijenac zabavi i pouci« 1875, br. 24 (387—389), br. 26 (422—423), br. 27 (435—436), br. 28 (449—451)). Inače Šenoa je već pri prvim nastupima pozdravio Ivku Kralj riječima: »Plamteći temperamenat, poduzetan duh, hrabro srce, lijepi, dalekosežni glas.« U to vrijeme Ivka Kralj nije bila suradnica »Vijenca«, dok je kasnije u tom časopisu objavila i zapise o kolegici Bajza-Slavik. Šenoa je još jednom pisao o Ivki Kralj, i to ponovno u »Vijencu«, no negativno, jer je taj put, 1880. g., sudio o njezinu komadu »Divljanka«.

¹⁷ U prepisci između Ivke Kralj i Antonije K. Cvijić našli smo jednu dopisnu kartu bez datuma, ali po bilježu se može pretpostaviti da je iz dvadesetih godina našeg stoljeća. Ivka Kralj ju je pisala svojoj prijateljici Cvijić, a iz sadržaja je nešto jasnija sudbina glumice Matilde Kralj, koja je također bila na dubrovačkom gostovanju: »Ako je neka Kraljeva igrala konobaricu to bila Matilda Kr. . jedna vrlo lijepa, skromna i visoko pristojna i mlada djevojka; bila je ona kao i Travenova (Travenova bila protekče od gđe Tomičke) uvijek samnom uz Bajzicu; u Dubrovniku 1875; bila i u koru kod opere. Pošto nije napredovala ostavila je teatar; iščezla je. Poslije mnogo godina čula sam da se je bila bacila na študije i bila otišla kao

»Put Hrvatskoga dramatskog društva na poziv naših vrljih Dubrovčana, bijaše po nas ne malo zanimiv, a od velike cijene za cijeli hrvatski narod s ove i s one strane Velebita. Svi znamo kako se je u Dalmaciju uvukla talijanština, koja je svom silom pregnula da uništi hrvatski jezik, hrvatsku samostalnost, talijanština je crv koji je radio zdravo srce kršne nam braće otrovati otrovom tuđinstva, otkinuti ga od našega srca, od hrvatske majke. Nu junačka srca naše braće za Velebitom odbijahu ih krepko i odvažno. To je dokazala Dalmacija i ovaj put pred svijetlim kraljem te je znala uz sav pritisak talijanaša glasno izjaviti da su oni Hrvati, da u njihovih žila teče krv hrvatska, da su narod svoj, komu tuđa ruka neće utisnuti žig ropstva i lako skinuti biljeg njegove slobode i slave. Znadu to i oni, da im od tuđe ruke ne ima pomoći, već prije odmoći, znadu da samo putem hrvatstva do cilja žuđenoga doći mogu.

Stoga Dalmaciji slava!

Hrvatski narod koliko je rascijepan ipak je duhom spojen, a to, samo to može ga učiniti velikim. Taj duševni spoj pokazao se sada još većma kada je hrvatska drama na zahtjev naše braće krenula put slavnog Dubrovnika, hrvatske nekoć republike, koja je do dana danas ušćuvala biljeg hrvatstva.

Znamenit je to korak koga će morat i povijest naše umjetnosti spominjati, jer tim se približismo za stepen više onoj divnoj ideji: »savezu bratskomu«. Hrvatska drama prihvatila je drage volje taj poziv, jer joj bijaše na pameti sjajna prošlost Dubrovnika, čvrst značaj istoga, sjećala se je predobro, kako se je trudila tuđinska ruka da u srcu krepkih Dubrovčana uništi svaki trag ljubavi za milom domovinom, za zlatnom slobodom. Pa ipak je morala ta ruka ovdje stati, jer joj se slavni Dubrovčanin nije pokorio, jer mu je srce bilo odano domovini. A osim toga ima Dubrovčanin toliko prekrasnih spomenika negdašnje svoje veličine i slave. Svako mjestance sjeća ga junačkih i slavnih djela svih njegovih pradjedova, sjeća ga vrljih pjesnika koji narod proslaviše, umjetnika kojih je ime slovalo po svem svijetu — pak zato moglo se već unapred slutiti da će hrvatska drama ondje naći samo iskrenu braću i bratinski doček.¹⁸

Tako i bi!

gubernantka u Dubrovnik, izdala se je kao moja rodbina, no da je ostala čestita i kao vrlo ambiciozna bacila se i na pisanje drame no nije uspjela — i zato je poludila a Milka (sestra Ivke Kralj op. S. P. N.) je doznala za nju kada je drugu u Stenjevcu posjetila prije 15—20 godina . . . grli te tvoja stara Ivka«.

Inače uz tu dopisnicu potrebno je još razjasniti kojim je povodom pedeset godina nakon dubrovačkog gostovanja ime Matilde Kralj u vezi s gostovanjem bilo spominjano. Čini se da se radi o zbrci jer je kako smo se osvjedočili u popisu glumačke škole iz 1921. bila u toj školi još jedna Matilda Kralj. Zbog te je koincidencije Ivka Kralj i nakon 50 godina spomenula svoje dubrovačko gostovanje i svoje »protekče« nesretne sudbine — Matildu Kralj.

¹⁸ O gostovanju zagrebačke drame pisao je Šenoin »Vijenac« u nekoliko navrata ističući važnost gostovanja i kritizirajući neke, po mišljenju »Vijenca« ozbiljne propuste (Vidi »Vijenac«, VII, 1875, br. 13 (216), br. 16 (264), br. 19 (312), br. 20 (328).

Ivka Kralj [1856—1942] glumica, učenica Josipa
Freudenreicha, spisateljica i za vrijeme gostovanja
zagrebačke drame u Dubrovniku dokumentarist i
putopisac

Jutrom 19. travnja 1875. krenu hrvatska drama pod upraviteljstvom gos. Adama Mandrovića na zagrebački kolodvor, praćena od mnogih vrljih Zagrepčana.¹⁹ Riješiv se (mi članovi hrvatske drame) prtljage, poredasmo se tako po vagonih, da nas čim više na okupu ostane. Zažvižnu stroj, a mi odjurismo put Trsta uz mahanje rubaca i milo pozdravljanje naših Zagrepčana. Društvo bijaše veselo i oduševljeno, imajuć pred očima krasnu svrhu i cilj svoga putovanja. Dan bijaše krasan, vrijeme da ne trebaš ljepše, što je svakako po putujuće vrlo ugodno. Uz domjenak i šalu prispjesmo u Ljubljanu. Došav u Kranjsku, opazismo kako se malo po malo zelene gore promjenjuju u kras, kojeg se grane kroz cijelu Dalmaciju vuku. Sat ili nešto više prije našega dolaska u Trst puče nam pred očima velika, glatka, sjajna ravnica, naše sinje more. Sve malo po malo pokazivalo nam se jasnije, dok oko 9. ure ne prispjesmo u Trst.

Večer bijaše krasna, more tiho i mirno. Silan broj lađa kretao je u luku, a i ribari vraćahu se sa lovom na svojih čamcih kući.

Na nekoliko časaka ukazao nam se i grad Miramare, tih, miran i osamljen, otkad mu gospodara Maksimilijana obori silovita smrt.

Razgledav se po luci, pođosmo u grad i odsjedosmo u svratištu: »A buon pastore«. Drugi dan jutrom pogledasmo si grad, spomenik cara Maksimilijana i što je bilo moguće za kratko vrijeme progledati, jer u pol deset sati ukrasmo se na Lloydov parobrod »Vorwärts«. Lijepo bijaše vidjeti luku punu brodova, kojih jarboli činjahu cijelu šumu. Čovjek, koj tu prvi put gleda, koj uz to ljubi čovječanstvo i ljudsku umjetnost, povjerovao bi skoro u svemogućnost čovjeka.

Zvonce zazvoni po treći put i mi se za koji čas ljuljasmo po moru i sve više gubio nam se Trst pred očima, a napokon ga posvema nestade (...)

Do sada (do Splita, op. S. P. N.) pratilo nas je uvijek lijepo vrijeme, sunce grijalo nas svojim traci, a dupini (delfini) skakahu veselo po moru. Godilo nam je takvo vrijeme, te mišljasmu da ćemo bez bure prispjeti u Dubrovnik. Mnogi dapače od nas poželio si od obijesti vidjeti malu buru, dakako bez pogibelji. I gle! Po podne 32. travnja poče se nebo mračiti, a u noći zače bura. Da ti je bilo naše vidjeti, kako jedan sio kraj stroja, drugi na palubi bulji u valovje morsko, treći povalio se u salonu. Smiješan bijaše to prizor! Najbolje bilo onim koji su spavali te od svega toga ne osjećahu ništa. Ali ujutro kad se i ovi probudiše, a bura svejednako bjesnila, ne bijaše više razlike. Svim mučno i mučno, svakoga spopa morska bolest. Kod svakoga iščeznu prijašnje veselje, a pretjerana želja vidjeti buru promijeni se u molitvu da čim prije prestane i da nas sunce svojim traci opet ogrije (makar pocrnili kao crnci u Africi).

Ali uzalud molbe, zalud jadikovke! Kao pravedna kazan dosadanje obijesti ustrajala bura, te mi skakasmo bacani amo-tamo po moru. Na-

¹⁹ Još je jedan glumac, Sava Rajković, pisao putne izvještaje s turneje za »Vijenac«. Poslao je samo prvi! Taj njegov prvi izvještaj koji dopire tek do putovanja »sinjim morem« tiskan je u »Vijencu«, VII, 1875, br. 18 (295—296).

pokon smiri se more, a mi prispjesmo tekar večerom 23. oko 8 sati u Dubrovnik. Stupiv na kopno, minu nas muka i nevolja. Po uglovih bješe objavio naš dolazak posebnimi oglasi²⁰ vrli načelnik grada, veleštovani grof Rafael Pucić. Zato nas dočekaše vrli Dubrovčani velikim ushitom. Radost i veselje mogao si čitati na svačijem licu, i bilo je vidjeti da je hrvatsko društvo željno očekivano.

Velikom udvornošću i veseljem primiše nas odbornici i narod te nas sprovedahu u grad. U gradu odsjedosmo u hotelu »Miramar« koji nam je bio za sada cilj. Tu nas je čekala večera, živo doželjena od svih, jer smo sa silne poezije bure vrlo prozaično ogladnjeli bili.

Za večerom upoznasmo se поблиže sa dubrovačkom gospodom; kod te zgrade moglo se je opaziti da netko manjka, koji bi početka imao društvo zastupati tako da bi prisutni bili odmah uvidjeli da ne stoje samo glumci pred njimi, trebalo je da je hrvatska vlada poslala u sam Dubrovnik svojega kojega činovnika, jer naše predstave u Dubrovniku imale su veću važnost nego obično prikazivanje. Corpus bio je tuj, ali trebalo je i poslanika vlade! — Gospodin Adam Mandrović kao ravnatelj društva upravljaše sve uzorno, ali ne bijaše ga kod reprezentacije, jer se je svojom neumornom marljivosti sam brinuo za skupocjenu kazališnu garderobu. S naše strane nije bilo dakle reprezentacije, kao što zahtijevaju stroga pravila »takta«.

Poslije večere vodio nas nekakav Cicerone u naše stanove. Slatko li snivasko utruđeni morskim putovanjem!

Drugog dana ujutro verasmo se po uskih ulicah Dubrovnika. O podne našosmo se svi u svratištu »Miramare« na table d'hotê-u. U nedelju 25. travnja bijaše prva predstava »Zapisnici vraga«.²¹ Burnim zanosom primilo nas je dubrovačko općinstvo. Pozdrav Dubrovniku zborio je g. Adam Mandrović prije predstave. Ovaj pozdrav bijaše tolikim ushitom primljen da je usred pjesme grmilo pljeskanje općinstva a na svršetku iste ne bijaše burnomu klicanju kraja ni konca. Huka i buka, krika i vika trajala je med općinstvom.

Poslije predstave sastasmo se sa više gospode dubrovačke. Tu je bio i glava svečanog odbora grof Niko Pucić, brat načelnikov,²² poznat kao

²⁰ Najavni letak glasi: »Objava. Do malo dana prigodom došašća Nj. C. i Kr. Ap. Veličanstva doći će u Dubrovnik izvrsno Kraljevsko dramatično zagrebačko društvo za nekoliko predstava u Bundićevu kazalištu. To se za sada dava na opće znanje a kašnje biće proglašene ostale vijesti o kazalištu i društvu. Dubrovnik 15. travnja 1875. Odbor promicateljni.« (S druge strane tog letka isti je tekst na talijanskom jeziku, vidi u zbirci plakata Kazališnog arhiva u Zagrebu.)

²¹ Igrokaz »Zapisnici vraga« u vrijeme kad je izvođen u Dubrovniku bio je već stara predstava. Kao autor označavao se Scribe. Tako je i na plakatu, a tako je i u Senoinoj kritici premijerne izvedbe (vidi »Naše gore list«, br. 32, 1961). Inače pisci tog komada, koji se izvorno zove »Les memoires du diable«, su Jacques Arago i Paul Vermond.

²² Ivka Kralj ovdje griješi jer Niko Pucić nije bio brat Rafa Pucića, ondašnjeg dubrovačkog načelnika, već su njih dvojica bila samo rođaci. Evo kako Josip Bersa kratko karakterizira Rafa Pucića: »Rafo Pucić nije se isticao izvanrednim umnim darom; on se predao lokalnom političkom životu pred kojim se njegovi rođaci Medo i Niko Veliki bijahu povukli.« (Dubrovačke slike i prilike, Zagreb 1941, str. 236.)

vatren rodoljub, koji svom dušom ljubi hrvatsku domovinu, pa s toga se i najviše brinuo za dolazak hrv. drame u Dubrovnik. Starao se je također i za boljak društva, odlikovao nas je svuda svojom prisutnošću i u gradu i kod pojedinih išeta u Trstenovo, u Župu, na Rijeku itd. Zabavljao nas je onom finoćom koja je plemićem njegove vrsti prirođena, a uz to iskrenom srdačnošću poštena Hrvata.

Tu ti je bio i veseli, iskreni doktor Mišetić, koji s ushita i oduševljenja za Hrvatsko dramsko društvo svakomu udvoravao, koji je od onog malog što ima (kako sam prizna) polovicu darovao samo da zmogne hrvatska drama doći u Dubrovnik, jer je unaprijed znao korisne posljedice te narodne misije.

To je pravi patriotizam kad čovjek ne misli o svojoj osobi, već radi samo o koristi domovine. A u tom nam dokazaše sjajan primjer grof Niko Pucić i doktor Mišetić. Živili!

Tu bijaše i gospodin profesor N. N. koji nas je počastio i pozdravio oduševljenim govorom društvo, napose g. Adama Mandrovića kao glavu našu; a poslije toga i pjesnika proslava.

Nazdravljeno bude i hrvatskomu banu Ivanu Mažuraniću, koji je uslišao molbu Dubrovčana. Na tu zdravicu digoše se svi i gromovito »živio« zaori sa ustiju svijuu. Radosti i veselju ne bje ni kraja ni konca!!

Među ostalimi vrlimi Dubrovčani spomenut mi je jošte gospodin Selaka, velikog domorodca, g. Dobrotu i Komnenovića, koji ne štedahu vremena ni troška da nam boravak u Dubrovniku oslade, a s ovimi natejcaju se gg. Šarić, conte Gučetić i Rešetar, koji nas svojim ljubezljivošću i požrtvovnosti obasipavaju. Gosp. doktor N... i g. Klaić bijahu također tihi obožavatelji hrv. drame. Svoj kolikoj gospodi budi izrečena najdublja hvala!

Druga predstava bijaše »Recept proti punicam« i »Brzovjav«.²³ U prvoj glumi omiliše općinstvu osobito gospođa Bajza-Slavik kao Leoncija i gospodin Plemenčić kao don Cleto, jedino su Dubrovčani žalili što im je ta komedija poznata već od prije; nu gluma »Telegram« nađe više odziva u općinstvu, te gg. Rajković i Plemenčić te gja Ružička-Strozzi, koji su izvrsno glumili, budu od općinstva više puta izazvani.

Opisujuć predstave naše drame u Dubrovniku, moram pripomenuti da ne bilježim nikakve kritike, već jedino očitujem ovim putem mnijenje vrlih Dubrovčana posve objektivno. Mislim pako da valja spomenuti kako se je pojedina predstava dojmila dubrovačkog obćinstva i kako je koj član u pojedinih predstavah na isto djelovao.

²³ »Lijek proti punicama« neznatna je dramska šala — pisao je u »Pozoru« 1866, br. 126, August Šenoa u povodu premijere. No uz sve to — nastavlja kritičar — može taj komad na repertoaru ostati. O prijevodu kazao je samo kratko: »prijevod bijaše — bome čitavo čudo — pravilan«. Ta reakcija na prijevod normalna je jer Šenoa nije imao mnogo povjerenja u tada službenog prevoditelja Spiru Dimitrovića Kotaranina. Druga predstava koja je na prvoj dubrovačkoj izvedbi prikazana bio je svježiji češki komad »Brzovjav«. I glumom i izborom zagrebačka kazališna kritika bila je već na premijeri zadovoljna, jednako kao i Dubrovčani, pa je svakako bilo i komentara o glumi koja je kako reče Šenoa bila »da ne može bolje«.

U utorak 27. travnja predstavljao se »Skupac«.²⁴ U naslovnoj ulozi stupio je na pozorište g. nadredatelj Freudenreich. Općinstvo ga pozdravi pljeskanjem, što je trajalo za cijele predstave.²⁵ A igrao je kako valja, posve naravski. Uz njega se junački držao g. Plemencić, koji je sa svoje originalnosti uvijek općinstvo silno razigravao. Vjerno ih pako potpomagala gospođa Bajza-Slavik. Međutim približavao se dan careva dolaska, a i mi pripravljamo se marljivo za svečanu predstavu. U petak oglase oglasi svečanu predstavu »Milion«; poslije podne bijasmo kod spuštanja nove dubrovačke lađe u more. Krasna bijaše to svečanost, kojoj je i samo njegovo veličanstvo prisustvovalo. Krasan pavillon za kralja bijaše sagrađen na obali, obasrt bijelim i crvenim pošrom, a na vrhu mu ponosno se vijala hrvatska trobojnica. U blizini stajala je careva lađa na kojoj sviraše glazba, a na jarbolih stajahu mornari u vojničkom redu mašuć svojim kapama i vičući: »živio naš kralj!« Njegovo veličanstvo sjedilo je u pavillonu gledajući kako se ruše stupovi na kojima bijaše sagrađena »Nova Dubrovčanka«, koje drugarice plove različitim mori, i ona novakinja hoće da se združi kao djeva sa svojim zaručnikom — morem, pa zato ju i nakitili vijenci i cvijećem. Zadnji stup pade, lađa se maknu, i gle — poletila u krilo svoga zaručnika. U isti čas zaori silni »hura«, a vjetrić raznosio glasove na sve strane svijeta. Topovi riču, a narod kliče: »Živio naš kralj!«, »živio dom!«. — Lađa pomalo ponosno leti veličanstvenim morem kao ptica koja se je riješila zatvora. Leti, leti lađa i kojim god krajom svijeta prolećiš, diči se svojim porijeklom i onimi rukami koje te sagrađiše, sjećaj se zemljišta na kojem si nikla.

Puk se razide svojim putem, zadovoljna srca vraćao se svatko, a mi pođosmo kući da se latimo posla za predstavu »Milion«.²⁶ Predstava ova jedina od svijetu nije uspjela. Odboru ne bijaše dakako taj neuspjeh po volji; odbor je mislio da je valjalo izabrati dva pomanja komada, kao što to svagdje biva kod takvih zgoda. I bolji bi komad od »Milion« stigao taj isti udes, premda je dosta dobar, ali spada u vrst onih francuskih plodova kod kojih slušatelj ne smije posvetiti pozor ničemu drugomu, negoli samoj glumi. Njegovo veličanstvo, komu bijaše sva pozor-

²⁴ »Skupac« je, čak i ovaj Molièreov, stari znanac u Dubrovniku. Ondje su ga već ponašili početkom 18. stoljeća. Zagrebački »Skupac« ipak je bio novovjek. Kritičar je u »Narodnim novinama« od 16. listopada 1869, br. 237, pisao: »Neima ni najmanje sumnje da će ova vesela igra još dulje vremena dobro zabavljati naše općinstvo, koje zaista rado priznaje svaki trud kazališnih naših predstavljača... a naš g. Freudenreich predstavi ga kako valja.« Freudenreich je kao skupac briljirao i nakon 15 godina u Dubrovniku.

²⁵ Činjenica da je općinstvo tokom cijele predstave pozdravljalo Freudenreicha ne treba čuditi jer je on bio muška zvijezda na dubrovačkom gostovanju.

²⁶ »Milion« je dijete francuske dramske tvornice, zapisao je u kritici Šenoa. Loš izbor ne smije čuditi jer ne treba gajiti preveć iluzija o ukusu onovremenih dramaturga. Možda je izbor bio uvjetovan i temom koja bi za jednu plemićku glavu bila podobna. Naime, riječ je o građanima koji bi se rado ponašali aristokratski, a naravno to im polazi za rukom jedino uz pomoć milijuna. Za tu predstavu tiskan je i specijalni letak s preporukom o odjeći: »Gospođe biće u odijelu bala a gospoda moraju biti u crnijem haljinama. Ko je u narodnoj nošnji, treba da mu je potpuno svečana.«

BUNDIĆEVO KAZALIŠTE U DUBROVNIKU

PREDSTAVA 4

Danas u petak dne 30 travnja 1875 obdržavat će se

U SLAVU

DOLAZKA NJEGOVOG CARSA I KRALJA APOSTOLSKOG VELICANSTVA

PREMILOSTIVOG NAM CARSA I KRALJA

FRANA JOSIPA I.

SVEČANA PREDSTAVA PRI SJAJNO RAZSVJETLJENOM I URIEŠENOM GLEDALIŠTU.

DRAMATIČNO DRUŽTVO NARODNOG ZEMLJSKOG KAZALIŠTA IZ ZAGREBA

Prikazivati će pod ravnateljstvom g. A. Mandrovića prvi put:

MILION

Sljiva igra u 4 čina. Napsali Labiche i Delacour.

Lica:

Duplan, Hvala-Ribica
Carlozel
Poručik
Mandrić, Dabčić
Hajduk, J. G. B. B.
Turk, P. B. B.
Cvetanica
Carlozelica
S. B. B.
S. B. B.
Turk, Hvala-Ribica
Turk, Hvala-Ribica
Turk, Hvala-Ribica
S. B. B.
Vojnik
Lica

1. Hvala-Ribica
2. Mandrović
3. Hvala-Ribica
4. Hvala-Ribica
5. Hvala-Ribica
6. Hvala-Ribica
7. Hvala-Ribica
8. Hvala-Ribica
9. Hvala-Ribica
10. Hvala-Ribica
11. Hvala-Ribica
12. Hvala-Ribica
13. Hvala-Ribica
14. Hvala-Ribica
15. Hvala-Ribica

Zbirno se 4 kate igraju. Prvi čin kod Carlozela u Parku, drugi kod Hvala-Ribice u Parku, treći kod Hvala-Ribice u Monumentu, četvrti kod Hvala-Ribice u Monumentu.

Ustupnica 2 for. za stožicu 3 for.

Početak na 7 1/2 sati.

Uredništvo i tiskara: ...

nost posvećena, prisustvovaše kod prvog čina. Sjajno rasvijetljeno kazalište bijaše dupkom puno. Gospođe po ložah bijahu u sjajno odjevene kao što to zahtijevaju pravila »etiquette«.

Sutradan bijaše sjajna rasvjeta grada. Ulice, osim jedne osobito krasne, sve su uzke, te s toga iđaše i njegovo veličanstvo kralj svuda pješice, praćen ushitnim klicanjem svoga naroda. Kuće bijahu nakićene sagovi, cvijećem i transparenti; a slavluci stajahu na ulazu u grad. Dubrovčanke posipavahu puteve, kuda kralj prolazaše, cvijećem. Mi stojasmo na balkonu kazališnom i zaneseni od opće bure klicasmo i mi: »Živio nam hrvatski kralj!«

U nedelju dne 2. svibnja glumio se Ljudevit XI.²⁷ U toj predstavi odlikovao se osobito g. Mandrović, te ga je općinstvo poslije trećeg čina do četiri puta uzamance izazvalo. Kazalište bijaše ovaj put slabije posjećeno, kao i kod šeste predstave koja se glumila 3. svibnja. Prikazala se naime »Zaušnica u kazalištu«.²⁸ U tom komadu izazvaše naši Dubrovčani više put g. Freudenreicha, kao Lonjumeaua u komičnoj ulozi i g. Jovanovića u ulozi Artura Flancharda. Na dan predstave Ljudevita XI bude priređen prvi išet na Lokrum za članove hrvatske drame, komu prisustvovasmo svi koji ne imadosmo posla kod večernje predstave. Preplovismo takozvani Dubrovački kanal, te iskrcav se na otoku uspesmo se uz brdo na kasteo lokrumski, otkuda promatrasmo krasni okoliš, divno pozorište naravi. Sa jedne strane vidiš stari Dubrovnik kao u magli; uokolo pako izmijenjaju ti se brdeljci sa gorami, divovi nadvisuju patuljke.

S druge strane širi se more pred očima gledaoca, čovjek stoji zapanjen na zemlji i ne maknuv okom, gleda na sjajno sunce koje sve većma tone u more, da se od svijeta oprosti; čini mu se majkom na umoru praštajućom se od svoga djeteta.

U tom času, znam, da je svatko poželio imati kod sebe svoga prijatelja ili prijateljicu svoju, da sve to vidi, da se divi tolikoj ljepoti, tolikoj krasoti naravi.

Malo po malo prispjesmo u dvor cara Maksimilijana, najmilije mu boravište, što to i pjesma svjedoči, ispjevana njim a nalazeća se u knjizi na stolu u velikoj dvorani, u koju knjigu posjetitelji svoja imena upisuju.

Razgledav se amo-tamo podosmo veseli kući, tj. u kazalište.

²⁷ U svojoj kritici (»Vijenac«, br. 22 od 30. V 1874) Šenoa je nakon opširnijeg prikaza upozorio da, premda je komad naručen iz Beograda, te prepisan iz ćirilice, valja posebnu pažnju posvetiti točnoj transkripciji stranih imena, u ovom slučaju francuskih. No, tko da sluša kritičara! Citavu godinu dana kasnije na plakatu za dubrovačku predstavu Delavigneova »Ljudevita XI« piše »Koaťe« umjesto »Coitier«. Šenoa bi uzviknuo kao godinu dana prije: »To je barbarstvo.«

²⁸ Premda je kako je uz zagrebačku premijeru pisala kritika, »Čuška u kazalištu« na laku ruku spetljana može se ona svake godine »dva, al' ne više puta prikazivati, jer će općinstvo prestati smijati se, uvidjev napokon, da je stvarca površna«. Dakle idealan je bio jednokratni izbor te komedije za izvođenje na dubrovačkom gostovanju.

U utorak dne 4. svibnja glumila se drama »Mati i sin«.²⁹ Glavna uloga jest majke generalice Mansfeldove, koju je krasno odglumila gospođa Bajza-Slavik. S tog i više puta bude odlikovana zbog plemenite vatre, zbog elegancije i finoće čuvstva, kojom je ona tu napornu ulogu odigrala.³⁰ Prama njoj osobito vladalo se općinstvo nježnim štovanjem, jer u njoj štovahu ne samo valjanu glumicu nego i osobu koja već više od 18 godina marljivo djeluje kod hrv. drame u Zagrebu, dakle svakojako zaslužnu gospođu.

Nju revno podupirahu u tom komadu g. Jovanović i gospodična Perisova glumeći dražesnu Francisku, koja sa svojim slatkim međedom, tobožnjim si suprugom g. Rajkovićem, vrlo omilješe; pa i mene zapala čast da budem među prizorima pljeskom odlikovana.

Osma predstava dne 6. svibnja bijaše »Lijepa mlinarica« i »Školski nadzornik«.³¹ U prvoj glumi ushitio je općinstvo naravnim predstavljanjem mlinara Jean, tog srdačnog mlaca, g. Ban, pa zato i bude više puta izazvan, kao što i gospodična Culifajeva, jer je učinila što je više mogla te je mlinaricu dobro kraju dovela. »Školskim nadzornikom«, poznatim već od prije, zabavljalo se dubrovačko općinstvo ugodno, te glumci glavnih uloga bijahu poslije svakog prizora živahno pozdravljeni. Kazalište bijaše ovaj put dobro posjećeno.

Sedmog svibnja ne bijaše predstave, s toga bude cijela drama pozvana od svečanog odbora na išet. Išetasmo na »Rijeku«. More čini ondje neku vrst rijeke, u sredini koje nalazi se otočić obrašćen šašem, te je radi svojih močvara i bara pogibeljan nevještu gondolijeru. Ovaj prijedjel nazivlju Dubrovčani Rijekom.

Prispjev do tog otočića, iskrasmo se pokraj nekog starog mlina koji kao i cijeli maleni prijedjel pregledasmo, o kom je najvažnije spomenuti nekakav bassin, što ga čini voda na podnožju brda i od koga dalje malen slap postaje. Za tu vodu ne zna se otkud izvire, samo se toliko zna da se još nije nijedan ronilac usudio roniti, a do dna, vele, da nije moguće doći.

²⁹ Taj je igrokaz u Dubrovnik stigao pošto se na repertoaru u Zagrebu već bio zadržao čitavih 10 godina. Inače kritičar je u »Narodnim novinama« od 12. XII 1865. pisao: »Nećemo promašiti ako kažemo, da već izbor nije takav, da bi što više primamio općinstvo. (...) ne bi nipošto bilo probitačno ustupiti mu mjesto na repertoaru kazališnom.« No kritičar se prevario.

³⁰ Ivka Kralj ne može se uvijek uzeti kao pouzdan izvjestitelj. To naročito vrijedi kada ocjenjuje uspjeh pojedinih glumaca. U ovom slučaju s pohvale »gospođe Baj-sice« koja joj je bila najbliža drugarica, treba ukloniti premaz nekritičnosti. Ako je tu bila nekritična u pozitivnom smislu, onda je sigurno u slučaju Marije Ružička-Strozzi to bila u negativnom. Odnos Ivke Kralj i Marije Ružička često je bio u znaku rivalstva, kako je lako vidljivo iz prepiske i iz neobjavljenih memoara Ivke Kralj.

³¹ Trifkovićev »Školski nadzornik« uz Banovu »Mejrimu« bio je jedini komad iz, da tako kažemo, domaćeg repertoara. Svi ostali uglavnom su dolazili iz suvremene francuske škole. Osim jednog Shakespearea, Molièrea i nezaobilazne Birch-Pffeifer. Inače na repertoaru nije bio ni jedan komad iz talijanskog jezičnog područja što se ne može objasniti kao neka solidarnost dubrovačkom »slovinstvu«, jer nije bilo u to vrijeme talijanskih drama na zagrebačkom repertoaru.

BUNDIĆEVO KAZALIŠTE U DUBROVNIKU

DRAMATIČNO DRUŽTVO NARODNOG ZEMALJSKOG KAZALIŠTA IZ ZAGREBA

PREDSTAVA 5.

Danas u nedjelju dne 2 svibnja 1875 prikazivati će se
pod ravnotejstvom g. A. Mandrovića

LJUDEVIT XI.

Tragedija u 5 činah, napisao Kazimir Delavigny.

Lica:

Ljudevit XI kralj Francezke	—	—	—	G. Mandrović
Karlo, kraljević	—	—	—	Géna. Perisova
Herceg Nemourski, kraljev rodjak	—	—	—	G. Jovanović
Tristan, vrhovni sudija	—	—	—	G. Ružić
Olivjer	—	—	—	G. Fijan.
Grof Dreč, velikaš	—	—	—	G. Stepić
Filip Komin, ministar	—	—	—	G. Rajković
Marija njegova kći	—	—	—	Gja. Ružička - Strozzi
Koatier kraljev liečnik	—	—	—	G. Freudenreich
Pustinjak	—	—	—	G. Ban
Štitonoša	—	—	—	G. Piskač
Rikardo,	} seljaci	—	—	G. Plemenčić ml.
Marcel,		—	—	G. Plemenčić st.
Didjer,		—	—	G. Fuks
Marta,		—	—	Gja. Jovanovička.
Pagé	—	—	—	Géna. Kraljeva ml.
Jedan trgovac	—	—	—	G. Piskač

Ulaznica 40 nč., za podčasnike i za diecu 20 nč. zatvorena stolica 10 nč.

Početak na 8 sati.

Tamo kraj mlina vidjesmo i razvalinu neke kapelice, te u kamenje iste upisamo svoja imena na uspomenu krasnog nam boravka u Dalmaciji. Tu je bio grof Niko Pucić, kapetan Klaić, g. Selak i druga gospoda koji su nas svojim domišljaji i zabavami cijelo vrijeme ugodno zabavljala. Hvala im srdačna od sviju nas na tolikoj dobroti kojom su se za nas brinuli. Poslije veselo sprovedena dana uputi se cijelo društvo u svratište »Miramare« na večeru.

Drugi dan, tj. u subotu 8. svibnja, glumila se »Gospoja Saint Tropez«.³²

Naslovnu ulogu odigrala je svojom vještinom gospodična Perisova, pa zato bude ona kao i g. Adam Mandrović kao Maurice poslije svakog prizora skoro burnim pljeskanjem odlikovani. Gospodin Ban kao intrigant iznenadio općinstvo koje je bilo vično gledati ga kao mlađahna ljubovnika, pa sada najednom vidjelo ga namrštena lica, strašna pogleda. Nu on držao se je hrabro i u ulozi ovakove vrsti i više puta bude mu riječ zakrčena burnim odobravanjem. Sutradan stajalo nas više gospođa pred Thalijinim hramom, kad najednom uputi se nama više gospođa dubrovačkih, te čestitahu nama, naime gospodični Perisovoj, na vrlom sinočnjem predstavljanju. Tko je u Dubrovniku nekoliko čedana živio, uvidjet će šta to znači kad se jedna dubrovačka gospođa potrudila sa ushitom pružiti ruku glumici.

Kod nas je jošte duševni život žena na dosta niskom stepenu, a ... Nu, ne ćemo biti nezahvalni. Poslije podne dobila je gospodična Perisova krasnu i ogromnu kitu cvijeća, a i mi, nekoje druge od istih gospođa bijasmo nadarene sličnim darom.

Nu, to bijahu jedine gospođe koje se na takav nježni način sjetiše hrvatske drame.³³

U nedelju krenu opet jedan dio hrvatske drame na Lokrum. Vozeć se preko po sata na barci iskrčasmo se i prispjesmo do nekog kamenitog križa koga postaviše Dubrovčani na spomen svojim zemljakom, poginulim kod eksplozije nekog broda. Tu zaglavi mnogo Hrvata a i nekoliko Zagrepčana, o čem se društvo samo osvjedoči pročitav poznata imena na križu.

Šećuć se šumom maslina i čempresa i lugovi ružmarina, našosmo si lijepo mjestance, gdje posjedasmo u krug. Dubrovčani, na čelu kojih stajahu gg. trgovci Dobrota i Komnenović, trudahu se da društvo čim više zabave i razvesele. A to im pođe za rukom.

Pa kako i ne bi?!

Čovjek gledajući vesela lica na kojih sjaje iskrenost, srdačnost, radost i veselje, mora da bude veselim. A kad okom zaokoliš po mirišućih šumah i luzih, kad pomisliš da se i tu nalaze — srca hrvatska — da je i

³² U »Narodnim novinama« od 23. siječnja 1871. zapisao je kritičar uz zagrebačku izvedbu: »Možemo reći da je ova predstava bila jedna od najboljih u čitavoj sezoni.« Ipak, prikazivana je »Gospođa od Saint Tropeza« samo sedam puta, do 1876, kada je, godinu dana nakon dubrovačke izvedbe, skinuta s repertoara.

³³ To svjedočanstvo Ivke Kralj vrlo je karakteristično i oštromno, a spada svakako u niz putopisnih svjedočenja o ženama dubrovačkim, u niz koji ide preko Ravenjanina, Beccadellija, La Mairea i mnogih drugih.

to hrvatski kraj, miljem ti se napunjuje grud, slatka te čuvstva obimlju, ter hvališ Višnjemu, koj je stvorio toli krasnu narav, i hvališ majci što ti je bila Hrvatica, te što i u tebi gori srce za — Hrvatskom, za hrvatskom domovinom! A milenoj toj majci nazdravljalo se više puta, kao i hrvatskoj braći i milim Zagrepčanom biser-pjenjušicom i žestokim dalmatincem, a gromoviti »živio« pratio je svaku zdravicu.

Kad se mračiti stalo, podiže se društvo i krenu na barku te otpliva opet morem u mili Dubrovnik, zadovoljno i veselo sa ugodno sprovedenog dana. Istu večer predstavljao se »Mali pariški uličar« (potepuh).³⁴ Gospođa Jovanovička u naslovnoj ulozi vještom rutinom natjerala je općinstvo tako na smijeh, da bude mnogo puta izazivana. Također omililo općinstvu u tom komadu g. Freudenreich kao stari general.

Premda komad star, kazalište bilo je dupkom puno, jer je bila nedjelja.

U ponedjeljak 10. svibnja glumio se »Othello«.³⁵ Gosp. Jovanović, prvi ljubovnik naše drame, stupio je na pozorište u ulozi mljetačkog crnca i stekao si opću ljubav.

Mnijenje dubrovačkog općinstva o gospodinu Jovanoviću kao Othellu bijaše ovo: Gospodin Jovanović jest čovjek osobitog talenta, osoba za ljubovnika, kako se traži; lice njegovo da je takvo kao što si glumac željeti može, jedino u času zanesenosti glasom u visinu zakreće, a glas mu tada postaje nešto nejasan.

Nu gosp. Jovanović igrao je izvanrednom vještinom. Tako tanko karakterisao je on Othella, tako dobro izazivao bol njegove duše, a naposljetku dostojno Shakespeareova junaak svršio osvetu, te je i sam poginuo. Gsp. Jovanović mnogo puta bude odlikovan od općinstva kao što i g. Mandrović glumeći Jaga. Općinstvo cijelo divilo se Jagu, od sviju strana primljaše čestitku na vrsnoj igri. Jagov karakter, kako je svakomu čitaocu engleskog velikana poznato, vrlo je podao, dakle već sam po sebi izrod čovječanskog značaja; kad bi ga gosp. Mandrović bio malo pretjerivao, kao što intrigani ponajviše rade, propao bi bio Jago, jer bi time estetičke granice promašio. A najpodliji značaj mora ipak ostati unutar estetičkih granica jer prekoračiv iste postaje nam više nego odurnim.

Gospodin Mandrović igrao je pako Jaga regbi savršeno.

Za Jagom odlikovala se Desdemona gospođa Ružička-Strozijeva i gospođa Bajza-Slavik ulogom Emilije.

³⁴ Na prijevod »Malog pariškog potepuha« Šenoa se grozio već nakon zagrebačke premijere. Prvo, prevodilac je bio Spiro Dimitrović Kotaranin, a ta slika iz pariškog života očito je bila prevedena iz njemačke preradbe. »To se ne čini nigdje u svijetu van u Zagrebu, i to se čini u Zagrebu, da čovjeka groza hvata.« I u tonu Ivke Kralj vidi se da se ni njoj taj komad ne sviđa, jer da je star, premda ga, budući da je davan u nedjelju, dubrovčani dobro posjetiše.

³⁵ »Othello« što su ga Dubrovčani vidjeli zaista nije imao sreće. Vjerojatno s razlogom! Naime, već je uz premijeru na adresu predstave, a najviše na ime prevodioca Petra Branija upućeno mnogo kritike. Nakon povratka s dubrovačke turneje bio je taj Branijev »Othello« izveden još samo jedan put. Ivka Kralj u svojim zapisima o tom »Othellu« opširno piše o glumcima najviše stoga jer se radilo o novoj predstavi koja je nju kao glumicu s tog aspekta još uvijek vrlo zanimala.

BUNDIĆEVO KAZALIŠTE U DUBROVNIKU

DRAMATIČNO DRUŽTVO NARODNOG ZEMALSKOG KAZALIŠTA IZ ZAGREBA
PREDSTAVA 11.

Danas u ponedjeljak dne 10 svibnja 1875 prikazivati će se
pod ravnateljstvom g. A. Mandrovića:

OTHELLO, MLETAČKI CRNAC.

Žalobna igra u 5 činah, od Williama Shakespeara, preveo Petar Brani.

L i c a :

Dužd mletački	—	—	—	—	—	G. Freudenreich
Brabantio, senator	—	—	—	—	—	G. Rajković
Gratiano, brat Brabantiev	—	—	—	—	—	G. Fuks
Lodoviko	—	—	—	—	—	G. Plemenić ml.
Othello, crnac	—	—	—	—	—	G. Jovanović
Cassio, njegov poručnik	—	—	—	—	—	G. Ban
Jago, njegov zastavnik	—	—	—	—	—	G. Mandrović
Roderigo, mletački plemić	—	—	—	—	—	G. Ružić
Montano, Othellov predšastnik u namjesničtvu na otoku Cypru	—	—	—	—	—	G. Fijan
Klovu	—	—	—	—	—	G. Plemenić st.
Jedan vjestnik	—	—	—	—	—	G. Stepić
Dezdemona, kći Brabantia, a žena Othellova	—	—	—	—	—	Gja. Ružička - Strozzi
Emilia, žena Jagova	—	—	—	—	—	Gja. Bajza - Slavik
Bianka, ljuba Cassieva	—	—	—	—	—	Gčna. Kraljeva

Častnici, plemići, poslužnici. — 1. čin biva u Mletcih a ostala 4 pri neknoj luci na otoku Cypru.

Ulaznina 40 nč., za podčasnike i za diecu 20 nč. zatvorena stolica 10 nč.

Početak na 8 sati.

Dne 11. svibnja bijaše za hrvatsko dramatično društvo priređen po svečanom odboru išet u Trstenovo, kojemu se pridruži i mnogo vrlih Dubrovčana. Jutrom u 6 sati krenusmo na put. Jedan dio društva udario pješice, drugi se opet vozio do luke, gdje se svi ukrcao osim g. grofa Nike Pucića koji nas je čekao na svojoj vili, stojećoj na obali mora, mimo koje imadamo proći. Jedan čamac otplovi pred nami morem po g. grofa, koji doploviv do nas bude pozdravljen burnim »živio«. Plovismo pokraj krasnih otoka, pokraj mjesta gdje se glas po dva-tri puta odazivlje, pokraj toliko strmih stijena za koje misliš da će sad na srušit se na tebe. (. . .)

Ljuljajući se skoro dva sata na glatkom ogledalu morskome prispjesmo oko 10 sati u Trstenovo (Canosa), zvano tako radi mnogobrojnih trstenika što ondje rastu. Preko p' sata penjamo se uz brdo, dok ne prispjesmo u sjene silnih platana gdje se pripravlja objed. Dok se isti zgotavlja, tumarasmo šumicama i lugovi, gorami i dolinama, te se napokon nađosmo svi zajedno kod ručka. Tu se krasno zabavljamo jer se bila skupila sama iskrena braća.

Župnik i njegov kapelan počastiše nas svojim posjetom, te bijahu veseli, kao i gospoda grof Pucić, kapetan Klaić, Natalić, Flori-Mišetić, Pretner, Selak, Komnenović i druga gospoda, s kojima se i mi zajedno veseljamo. Gosp. Freudenreich spjevao je za objeda lijepu prigodnu pjesmicu koju vrlo Dubrovčani dadoše tiskati.

Ova je pjesma za onoga od veće vrijednosti koji prisustvovaše ovoj zabavi. Među nebrojenimi zdravicama sjetiše se kao uvijek pjesnika pjesme — »Pozdrav Dubrovniku«. Puk stajao je blizu nas i gledao naše igre. U lijepoj zabavi ovakvoj prođe cijeli popodne; već začu suton kad krenusmo na polazak. Vjetar duvao je prekrasno, a mi pjevamo veseli na čamcih narodne pjesme.

More bijaše posve crno vidjeti, samo o pjenu ljeskali se svijetleći traci bljedolika mjeseca. More činjaše mi se kao podzemaljska rijeka Styx, a mi duše koje plovimo u vječnu zaborav, gdje nas čekaše — ne Cerberus, ne podnipošto, već kola sa brzimi konji da nas povezu kući na lahki počinak.

Drugi dan dne 12. svibnja glumila se »Velikašica građanskoga roda«.³⁶ Gospođa Ružička-Strozzi glumila je prekrasno velikašicu, a poslije prizora s pjevanjem udari cijelo občinstvo u nedokončiv, gromovit pljesak. Osim nje krasno predstavljahu gg. Mandrović i Jovanović, prvi kao Olivier, potonji kao Horace Darvil. Gospodin Ban bude kao stari grof Hassington radi svoga mnogostručnog talenta također odlikovan kao i g. Rajković u ulozi Timotea Barmera, dobroćudna starca, koga predstavljaše da ne možeš bolje. Komad u cjelini odigran bijaše takov da si skladniji poželiti ne možeš.

³⁶ Taj komad Šenoa ironično u kritici naziva »birschfefferijadom«. Premda mu se mogu naći mane — pisao je on — gluma je u njemu od prve pojave na sceni zaslužila najlaskavija priznanja (vidi »Vijenac« br. 9 od 1875). No, naravno samo na glumi teatar ne može počivati pa je taj komad već u idućoj sezoni nakon četiri izvedbe skinut s repertoara.

13. predstava, i to 13. svibnja bijaše »Don Juan u Wiesbadenu« i »Lokot«.³⁷ U prvom komadu izazvan bude g. Jovanović i drugi. U drugoj glumi odlikovan bje g. Plemenčić kao crnac Mungo, kojega živahnost i okretnost sa komičnim pjevanjem općinstvu vrlo omilje. G. Plemenčić stekao si je veliku simpatiju dubrovačkog općinstva i svi ga kao vještaka u njegovoj struci pohvališe. Izazvan bijaše nebrojeno puta.

U petak dne 14. svibnja bijaše opet priređen išet u Lokrum od vrlih Dubrovčana, komu prisustvovaše veći dio naše drame. Tu se opet zabavljalo, pjevalo i nazdravljalo svim zatočnikom naroda hrvatskoga. I u onaj čas gledao si vrle nam Dubrovčane, kao regbi stare branitelje republike svoje, toli oduševljene, toli vatreno govorahu za bratsku zajednicu, za zajedničku hrvatsku kraljevinu! Rastav se da se opet skoro vidimo, otplovismo svaki svojoj kući.

U subotu 15. svibnja glumio se »Divljan«.³⁹ Gosp. Jovanović predstavljaje Marcela s najljepšim čuvstvom, upravno »krasno!«. G-đa Bajza-Slavik pako ushićeno i dostojno groficu. G. Mandrović glumljaje prirođenim mirom umjetnika ulogu starog Pierra; g. Ban bijaše originalan kao kancelar pa stoga također pljeskom odlikovan. G. Culifaj bijaše veoma u volji općinstvu u ulogi Margot.

Kakov bijaše »Divljan«? To znate sami, mili Zagrepčani!

O meni samo to: zapala i mene čast da čim stupih na pozornicu budem pljeskom dočekana. Ne mogu još sad razumjeti ona čuvstva koja su mi taj tren zavladała srcem, milje koje tad poćutih ne da se opisati kad pomislih da je meni jednoj od mlađih ćlanova tolika ćast u dio pala.

Ali iz svega to razabrah da me taj ćin silno obodrio na daljnji rad, da se posvetim svom dušom krasnom umijeću i miloj si hrvatskoj domovini.

U nedelju 16. svibnja bilo je društvo pozvano u Źupu od vrlih trgovaca gg. Dobrote i Komnenovića; u ponedeljak pako na dan oprosne predstave odlikova g. grof Niko Pucić nekolicinu nas pozivom na išet također u Źupu. (. . .)

³⁷ To što je G. Jovanović kao Don Juan, doduše ne klasićni jer ovdje ne propada u pakao, privukao pažnju dubrovaćke publike neka ne ćudi, jer kako kaže kritićar (»Vijenac« br. 7 od 1875), »uhvatio je on ovu ulogu objerućke da pokaže i opet svoju znamenitu vještinu«. O drugoj predstavi (»Lokot«) poblize ništa ne znamo, no svakako da se svojim pjevanim dijelovima taj komad svidio dubrovaćkoj publici, koja ga je i u dodatnoj predstavi, na opći zahtjev, vidjela.

³⁸ Ta dramska pjesma Friedericha Halma »Wildfeuer« u našem prijevodu »Divljan« bila je Ivki Kralj u ćitavoj karijeri najmilija drama. Od kada je u »Gušćici iz Bukova« 23. VIII 1871. stupila na scenu i dok se s »Cvrćkom« nije nakon 700 nastupa oprostila od teatra, bila joj je uloga u »Divljanu« najmilijom (vidi intervju Źarku Harambašiću u listu »15. dana«, Zagreb 1931/2). Interesantno je da Šenoa u kritici na premijeru Halmove drame kaže: »Divljan i slićne uloge nijesu za g-ćnu Kraljevu, jer ako imade umne, nema fizićne sile zato.« Oštrina Šenoina dade se objasniti ovom rećenicom iz iste kritike: »Upravo ovom ulogom je stala I. K. na ozbiljno dramatićno polje« (vidi »Vijenac« br. 51 od 1873).

Dan prije, tj. u samu nedjelju glumila se »Mejrima« kao oprosna predstava.³⁹ Predstava ova bijaše dana u korist zaklade učionske i podupiranja bolesnika dubrovačkog radničkog društva. Drama ova potekla iz vješta pera Dubrovčanina Matije Bana, dakle rođena Dubrovčanica nije mogla biti drukčije primljena van sjajno. Gđa Ružička-Strozzi lijepo je prikazala Mejrimu i zato bijaše za cijele predstave praćena burnim odobravanjem. Isto tako i drugi glumci većih uloga.

Ova predstava imala je biti oprosnom, ali na opći zahtjev bijaše još u ponedjeljak zadnja predstava, i to: »Telegram« i »Lokot«.

Htjelo se još dubrovačkom općinstvu za posljednji put veselo od društva rasti. G. Plemenčić bude živim pljeskanjem dočekan čim je na pozornicu stupio. Poslije prve glume pozvani budu svi glumci na pozorište; tudjer budu pozdravljeni burnim pljeskom i cvijećem, u toliko, da nam je jedva moguće bilo sve ove darove pobrati.

Mi bijasmo i veseli i žalosni, i na smijeh i na plač spremni. Veselilo nas odlikovanje vrlih Dubrovčana, žalostilo nas pako rastanak. Teško nam se činjaše rasti se od milog općinstva, koje nije htjelo ostaviti hram Thalijin, od mile braće hrvatske, kojih srca čute kao i naša od vrlih hrvatskih rodoljuba.

Poslije zadnje predstave nađosmo se svi u vrtu svratišta »Miramare«, gdje je nam za ljubav glazba svirala, gdje se ognjeni prskavci u vis puštahu. Gosp. načelnik Rafael grof Pucić počastio nas svojom prisutnošću. Svi Dubrovčani, koji su se s nama bavili za našega boravka i s kojima se upoznasmo, sakupiše se oko nas.

Vrt bijaše sad rasvijetljen, zrakoplov koji bude pušten u zrak poleti prema sjeverozapadu, kao da nam hoće pokazati sutrašnji put! Visoko je letio, dok nam posve ne uminu.

Zdravice redom slijedile i još jednom nazdravilo se braći hrvatskoj i njihovim ondje zastupnikom, naime hrvatskoj drami. Na tu zdravicu zaori iz tisuće grla »Živio!«, koj kao zbor odleti u oblake, neka se čuje hrvatski glas širom svijeta.

Uz glazbu otpratiše nas vrlo Dubrovčani kući, i mi se bacismo bogu Morfeju u krilo da nas sutra jače vječnom suncu povrati.

Jutro slijedećeg dneva prođe, dok smo pospremali prtljagu u kovčeg, vrlo brzo. O podne skupismo se u hotelu »Miramare« na objed. Pred istim nadariše gg. grofovi Pucići g. Mandrovića zlatnom urom, gdje Ružičku-Strozzi i mene pred svima zlatnimi đerdani, kako ih nose krasne Župljanke. I doista ljepši dar ne treba ti želiti, jer kad ga gođ pogledaš, sjeća te krasno probavljenih dneva u miloj nam posestrimi. Ostali članovi bijahu također obdareni lijepimi uspomunami.

Poslije objeda vratismo se kući i oprostiv se sa domaćicami, krenusmo put mora.

³⁹ Matija Ban (1818—1903) spominje se ovdje i drugdje kao Dubrovčanin. Razumljivo, jer ondje je rođen, ondje je počeo svoj književni rad, pokrenuo zabavnik »Dubrovnik«. Danas se općenito smatra srpskim književnikom zbog svog kasnijeg književnog razvoja. Njegova drama »Mejrima« bila je veliki kazališni uspjeh premda su joj književne vrijednosti vrlo skromne. Na zagrebačkoj se sceni održala »Mejrima« čitava tri desetljeća, od 1855. do 1885. godine.

Dubrovčani pratili nas do luke, tu se oprostismo od vrlih srdaca, gahnuti i jedni i drugi, tješć se nadom da ćemo se opet jednoč vidjeti.

Uvijek ćemo se sjećati milih nam i krasnih dneva koje ondje sprovedosmo, nikad nećemo zaboraviti one ljubavi i srdačnosti kojom nas vrli Dubrovčani odlikovaše. Za kratko ono vrijeme svezala nas bratska ljubav, i mi opraštajući se šaputismo riječi Preradovićeve:

Gdje se bratski srca slože,
Tu rastanka pravog ni

Brod krenu a mi s njim otplovismo, zaputismo od jednog kraja hrvatske domovine u drugi kraj, iz kršna Dubrovnika u bijeli Zagreb!
Sa velikanom hrvatskim, našim Preradom kličemo Vam:

Na polasku svome zbogom!
Zbogom zemljo dalmatinska!
Zbogom, braćo Dalmatinci!
Ljubav čista i bratinska
Vama pozdrav šalje sad!«

PRIGODNE PJESME LUKA ZORE I JOSIPA FREUDENREICHA

Dvije prigodne pjesme, jedna od Josipa Freudenreicha,⁴⁰ a druga od Luka Zore⁴¹ nastale su za vrijeme gostovanja zagrebačkih glumaca u Dubrovniku 1875. godine. Književna njihova vrijednost zaista je malena premda su svakako, kako je to primijetila Ivka Kralj, bile sudionicima vrlo privlačne. To je i razumljivo jer na predstavama u Bundićevu kazalištu ili na zabavi u Trstenom ti su stihovi imali dimenziju neposrednosti, dimenziju koju su danas posvema izgubili, da bi ostali tek svjedočanstvom iz naše kulturne prošlosti.

U znanosti je na obje te prigodne pjesme upozorila Ivana Batušić, smjestivši ih u kontekst koji im i pripada: prigodnu poeziju vezanu uz kazalište.⁴²

Građa koju o gostovanju zagrebačkih glumaca donosimo bila bi nepotpuna kad joj ne bismo pridružili i te dvije pjesme prigodnice koje su bile tiskane u Dubrovniku kao leci. Ondje su za vrijeme gostovanja i vjerojatno dugo poslije bile vrlo dobro poznate.

⁴⁰ Josip Freudenreich (1827—1881) bio je glumac, redatelj, organizator kazališnog života, pisac . . . Iza sebe ostavio je 4 igrokaza, od kojih su najpoznatiji »Graničari«, sačuvan je i čitav niz spomena o djelima koja su mu u kazalištu izvedena ali nisu danas poznata. U vrijeme dubrovačkog gostovanja on je bio doajen i najviše slavljn glumac.

⁴¹ Luko Zore (1846—1906), hrvatski književnik i znanstvenik. U Dubrovniku je bio gimnazijski profesor i čitav je život posvetio animiranju kulturnog života u Dubrovniku. 1878. pokrenuo je i uređivao književni časopis »Slovinac« u kojem je objavio niz tekstova i podosta stihova. Poznata mu je pjesma »Objavljenje«. Kao filolog bavio se nekim pitanjima stare književnosti i leksikografije.

⁴² Ivana Batušić: Od najava i prologa do impromptua u francuskom i hrvatskom kazalištu, Rad JAZU, 326, 1962, str. 318—320.

BUNDIĆEVO KAZALIŠTE U DUBROVNIKU

DRAMATIČNO DRUŽTVO NARODNOG ZEMALJSKOG KAZALIŠTA IZ ZAGREBA
IZVANREDNA PREDSTAVA NA OBĆE ZAHTJEVANJE.

Danas u ponedjeljak dne 17 svibnja 1875 prikazivati će se
pod ravnateljstvom g. A. Mandrovića:

B R Z O J A V

Vesela igra u 1 činu od Gustava Pf. Moravskoga, s češkoga preveo Savo Rajković.

Lučovski bogataš	—	—	—	—	—	G. Rajković
Ljudmila, njegova kći	—	—	—	—	—	Gja. Ružička - Strozzi
Semiljski, bogataš	—	—	—	—	—	G. Jovanović
Priborski posjednik	—	—	—	—	—	G. Ban
Ema, njegova žena	—	—	—	—	—	Gđna. Perisova
Obratni, bezozavnik	—	—	—	—	—	G. Plemenčić st.
Kasir na željeznici	—	—	—	—	—	G. Ružić
Konobar	—	—	—	—	—	G. Fijan
Kondukter	—	—	—	—	—	G. Plemenčić ml.

ZA TIM:

K A T A N A C

Vesela igra s pjevanjem u 1 činu, po englezkom preveo C. L.

Morton	—	—	—	—	—	G. Ružić
Alberti	—	—	—	—	—	G. Ban
John	—	—	—	—	—	G. Plemenčić ml.
Leonora	—	—	—	—	—	Gđna. Krajeva
Uršula	—	—	—	—	—	Gja. Jovanovićeva
Vilim	—	—	—	—	—	G. Fijan
Mungo, crnac	—	—	—	—	—	G. Plemenčić st.

Dramatično društvo narodnog zemaljskog kazališta prašta se današnjom predstavom sa slavnim obćinstvom Dubrovačkim.

Zahvaljujući srdačno na bratskom dočeku pri polasku svom kliče:
Živili Dubrovčani i Zbogom ostajte!

Ulaznina 40 nč., za podčasnike i za djecu 20 nč. zatvorena stolica 10 nč.

Početak na 8 sati.

Tiskara D. Freisera u Dubrovniku.

Josip Freudenreich [1827—1881], glumac, redatelj, dramatičar, svakako najuglednija osoba u zagrebačkom ansamblu, autor je i jedne prigodne pjesme sa dubrovačke turneje 1875. godine

Pjesma spomenica⁴³

U prekrasnu slavu ovu
Skupila se cvjetna kita,
Na taj dan u Trstenomu,
Pod platanam tamo skrta.
Sve se šali, sve se smije,
Sve se igra, razgovara,
Sve tu jede, sve tu pije,
Tom veselju nema para.
Spazi vila umjetnosti,
Reče sebi: Šta tu biva?
Dal' u svojoj objesnosti
Moja č e t a ni tom kriva?
Nije l' ona: To su tada
Dubrovčani mili moji
Pa iz toga znat sam rada
Tko na čelu tu njim stoji.
Težak izbor! Rodoljubi
Sami su sakupljeni,
Šteta da se dan tu gubi
To su narodnjaci svi.
Niko Pucić, rodac strasni,
Sjedi pokraj Divljana¹
A kraj njega, velečasni
Župnik, srca radosna.
I Natalić vlastel vèli
S Desdemonom² šali se
A Kapetan Klaić dijeli,
Sa Otellom³ čašice.
Pa i dok'tra Mišetića
Vidim u tom društvu rad,
Gdje on Ljudevitu⁴ priča,
Vrijeme ti je umrijet sad.
Časni Kapelan je tudi
Pa sa generalicom⁵
On se spetnih žilah trudi
Selaka da spoji š njom.
Vidim gdje naš vlastel Flori
Zbori Berti⁶ zgodom tom,
A Komnenović da stvori,
Svezu s malom sobarkom.⁷
Mlinarici⁸ Pretner dvori
Šarić pako, čudno je,

⁴³ Pjesma spomenica prigodom svetkovine što ju dadoše slavni rodoljubi Dubrovčani društvu zagrebačkog narodnog zemaljskog kazališta. U Trstenomu dne 11. svibnja 1875. Spjevao za vrijeme objeda Josip Freudenreich. Tiskara D. Pretner.

Uličaru⁹ slatko zbori
 A Tropejku¹⁰ miluje.
 A naš meded¹¹ tamo stoji
 Od veselja blažen je,
 Uz to tiho flaše broji,
 Da nit jedne nestaje.
 Skupac¹² sve to oštro slijedi
 Časkom migne Jakovu¹³
 Neka gleda da prištedi
 Nješta Jeanu mlinaru.¹⁴
 Sa šaptalca¹⁵ radost sjaje
 Pa si misli: gledaj ti?
 Kamo sreće da se daje
 S čašicom i šaptati.
 A ostala sva družina,
 Svemu tom učestvuje,
 Pa uz pelješkoga vina
 S drugimi se raduje.
 Reče vila: »vidim ovdje«
 »Sve je u svom redu sad«
 »Ak' do potreboće dođe«
 »Selak će priskrbit znat!«

1. G-čna Ivka Kralj, 2. G-đa Ružička-Strozzi, 3. G. Jovanović, 4. G. Mandrović, 5. G-đa Bajza-Slavik, 6. G-đa Rajković, 7. G-čna Traven, 8. G-čna Culifaj, 9. G-đa Jovanović, 10. G-čna Peris, 11. G. Rajković, 12. G. Freudenreich, 13. G. Plemenčić, 14. G. Ban, 15. G. Daščarić.

Otpozdrav Zagrebu⁴⁴

Otkud da hvalu počnemo
 Na pozdrav tako vrijedni,
 Koju da žicu taknemo,
 Gdje nam Orpheus medni,
 Kako s' odužit bijedni,
 Pristoji, gdje je glas?
 Dubrovnik raj je slovinski
 Preda nj sve pada nica,
 Dubrovnik luča svjetlosti,
 Vladala kad je tmica;
 Dubrovnik mu je klica
 A Zagreb granat dub.
 Prosvjete na nj namjestiše
 Čestito vile sijelo,

⁴⁴ Otpozdrav Zagrebu od dubrovačkog općinstva. Spjevao Luko Zore. Tiskara D. Pretner.

Luko Zore [1846—1906] književnik i znanstvenik, urednik »Slovinca«, Dubrovčanin koji je u prigodnoj pjesmi pozdravio goste iz »Hrvatskog dramatskog društva«

Jamac nam znanj a matic a,
Jamac nam nauke vrelo
U nebo koje smjelo
Diže se već na let.

Jamac nam kad pozorištem
Ovaki Koturn stupa
Kad ti po rodnom glumištu
Živahno Sokus lupa
S kojega vele skupa
Dara smo dični sad.

Zagreba dičnog građani
Zavidost nas ne mori,
Svršeno jer sad vidimo
Mudro što narod zbori:
»Kasnije ko što stvori«
»Časnije vrši sve«

Istina huda prigoda
Bratski nam vez da muti,
Prirodno al' smo svezani
A srce davno ćuti
Potrebu da se ljuti
Dobije boj za vijek.

Nemojte zato predati,
Niko nam ne odolje,
Velebit svaki pasti će
Nizoko posve dolje,
Da je široko polje
Da nam je gladak put.

Samo ti sunce upravi
Putkle se nebo mrči,
Razvijaj, uči, potiči,
Prosvjeti put nam krči,
Vazda svijem naprijed trči,
Zagrebu spravlja j rod.

* * *

I prije odlaska u Dubrovnik 1875. godine zagrebačka je drama češće odlazila na gostovanja. Najstarija gostovanja bila su usmjerena prema Zagrebu okolnim gradovima, putovalo se npr. više puta u Karlovac, Sisak, Varaždin . . .,⁴⁵ no s organizacijske strane put u Dubrovnik predstavljao je specijalno složenu turneju zbog velike udaljenosti. Razmotreno dakle iz obzora gostovanja što ih se zagrebačka drama prihvaćala u 19. stoljeću bio je put »Hrvatskog dramatskog društva« svakako najznačajnije gostovanje. Uz svu organizacijsku složenost dubrovačka je

⁴⁵ Blanka Batušić: Gostovanja HNK izvan Zagreba, Hrvatsko narodno kazalište, Zbornik o stogodišnjici, Zagreb 1960, str. 306—315.

turneja ostavila i znatnog traga u kulturnoj i kazališnoj povijesti Dubrovnika. Premda je već čitavo desetljeće prije dolaska Zagrepčana u Dubrovniku postojala prava kazališna dvorana, tzv. Bundićevo kazalište, ipak je intenzitet glumišnog življenja u Dubrovniku prije 1875. godine bio vrlo oskudan da bismo samo dvije godine nakon odlaska »Hrvatskog dramatskog društva« mogli bilježiti pojavu dubrovačkih kazališnih diletanata.⁴⁶ Hrvatska riječ izgovorena s kazališnih dasaka Bundićeve kazališta pridonijela je, indirektno, na političkom planu već osiguranoj pobjedi narodnog preporoda osnaživši u to vrijeme aktualnu ideju političkog jedinstva hrvatskog sjevera i juga.

⁴⁶ M. Foretić, n. dj., str. 45.

SLOBODAN P. NOVAK

SOME MATERIALS ABOUT THE TOUR
OF THE »CROATIAN DRAMATIC SOCIETY«
TO DUBROVNIK

S u m m a r y

On the basis of original materials the author reviews what is known to modern teatrology about the performing of the Croatian Dramatic Society in Dubrovnik in the year 1875. The following are the essentials from these materials:

- Report by the Director of Drama, Adam Mandrović, handed in to the Theatre Committee on the return from the tour,
- Travel notes written during the tour by actress Ivka Kralj,
- Commemorative poems by Šenoa, Zora and Freudenreich, which testify to the importance of this artistic tour.

The author contributes also a detailed reconstruction of the repertoire in the Bundić Theatre, where, from the 25th of April until the 17th of May, 1875, the Zagreb Drama performed before a Dubrovnik audience. At the end of the article the author discusses the multiple impression left by the tour of the Croatian Dramatic Society to Dubrovnik upon the cultural and political life of the Dubrovnik of the time, while, on the other hand, he maintains this to have been the most significant artistic tour undertaken by the Zagreb Drama in the 19th century.